

Як бачимо, система ввічливості в епістолярній спадщині М.Черемшини та О.Кобилянської позначена певними особливостями, зумовленими специфікою епістолярного жанру, а також індивідуальними уподобаннями адресантів. Дотримуючись мовленневого етикету у листуванні з В.Гнатюком, автори передусім засвідчують свою шанобливість і уважність до нього. Розглянуті листи написані з глибокою повагою, без «фамільяності», засвідчують захоплення Володимиром Гнатюком як принциповим, незалежним, мудрим редактором «Літературно-наукового вісника», підкреслюють такі його риси характеру як доброзичливість, інтелігентність, освіченість, високу професійність.

Розглянуті ввічливі звороти вказують на багатогранність культурного розвитку нашого народу, визначають загальний характер і етику людських стосунків, виразно засвідчують особливості менталітету й інтелектуально-мислительної діяльності нашого народу.

Література

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. — Т.2. — К.: Радянська школа, 1976. — С. 191-192.
2. Кобилянська О. Твори в п'яти томах. — К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. — Т.5. — С. 247-659.
3. Черемшина М. Новели. Посвяти Василеві Стефанику. Ранні твори. Переклади. Літературно-критичні виступи. Спогади. Автобіографія. Листи. — К.: Наук. думка, 1987. — С. 356-380.

Ольга Миголинець
Ужгород

ДО ПИТАННЯ ПРО АРГО ПОДІЛЬСЬКИХ ТА ВОЛИНСЬКИХ ЛІРНИКІВ

Ім'я В.Гнатюка пов'язують не тільки з фольклористикою та етнографією, а насамперед з мовознавством. Його перу належить незчисленна кількість наукових студій, що стосуються різних галузей мовознавчої науки. Цікавили його проблеми української діалектології, стилістики, культури мови, правопису, лексикології тощо. Не залишались поза увагою науковця й питання соціолінгвістики.

Так, 1896 р. В.Гнатюк з допомогою І.Франка укладає з власних записів і випускає у світ першу свою фольклорну збірку «Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т.п. про лірників повіту Бучацького» [1], у якій подає словник арго подільських лірників.

Із вступної частини збірки ми дізнаємось про ремесло лірників. Виявляється, щоб стати лірником, потрібно було пройти відповідну науку. На це

навчання приймалися калікі віком 9-30 років. «Як має хлопець 12 літ, тоді «сами добрий»; як має 25 літ, то «можи съ ще учити»; понад 30 вже «за старий» [1, 1]. Термін науки залежав від розумових здібностей самого учня. Під час навчання насамперед вчили молитов, а потім уже – співати пісні і грати на лірі. Після закінчення цього процесу учнів відсилали за милостинею. Як плата за навчання, милостиня віддавалася майстру. Серед лірників, звичайно, були різні люди. Були й такі, що привласнювали весь заробіток. Злодії і пияк між лірниками не було. Але якщо дехто опускався до такого, то його карали. «Фальшивих» лірників, які б удавали своє каліцтво, теж бути не могло.

Після того, як «вивчений» лірник «ставав на свої ноги», відносини між ним і його вчителем («майстром») припинялися назавжди. Бувало, що вони зустрічалися на ярмарку чи на якомусь з релігійних свят, – тоді їхній радості не було меж.

Мандрували лірники по Східній Галичині та Буковині, до Росії та Угорщини не заходили, бо на це треба було відповідних перепусток.

Від населення свою либійську мову подільські лірники, як і інші, зберігали у великий таємниці. Користувались вони нею в тих ситуаціях, коли була потреба щось сповістити так, аби це залишилось невідомим для сторонніх людей. «Мова та ограничилась не многими словами і не знаю, чи ще з раз знайшло би ся в ній тілько слів, кілько є записаних» [1, 8].

У 1996 р. Й. Дзендерівський опублікував працю «Арго волинських лірників» [2], у якій подав словник цього соціального діалекту. Свій матеріал Й.Дзендерівський зібрав у 1950-1970 рр. під час діалектологічних експедицій по Волині. Дослідник констатує той факт, що у результаті значного поліпшення матеріального становища населення лірництво на Волині, власне, уже вийшло з ужитку. Воно продовжує функціонувати якось мірою тільки «в ужитку звичайних сліпих жебраків, які ще подекуди зустрічаються» [2, 310]. Тому респондентами в основному стали колишні лірники чи інші люди, які добре знають і володіють лірницьким арго.

Ареал поширення либійської (мова подільських лірників) та шлепецької (мова волинських лірників) мов знаходиться у близькому сусідстві. Тому цікаво було спостерегти спільне їх відмінне між ними, а також, можливо, зміни, що відбулись в арго лірників протягом півстоліття. Порівнявши лексику словника подільських лірників В.Гнатюка із арго волинських лірників, подане в зазначеній праці Й.Дзендерівського, ми дійшли певних висновків.

Із проаналізованих нами близько 200 лексем приблизно третя їх частина характеризується цілковитою спільністю. Незначні відхилення спостерігаються тільки у системі наголошування. Пор. *бенити* «палити» [1, 10] – *бенити* «т.с.» [2, 313], *висльуга* «солома» [1, 10] – *висл'уга* «т.с.» [2, 314], *кирха* «свиня» [1, 12] – *кирха* «т.с.» [2, 321], *кімати* «спати, почувати» [1, 12] – *кімати* «т.с.» [2, 322], *крихти* «крупи» [1, 12] – *крихти* «т.с.» [2, 325], *кургонити* «гнати» [1, 12] – *кургонити* «т.с.» [2, 326], *лобз'ук* «хлопець» [1, 13] – *лобз'ук* «т.с.» [2, 327], *обрутки* «дрова» [1, 14] – *обрутки* «т.с.» [2, 332], *пльний* «білій» [1, 14] –

плинний «т.с.» [2, 333], посо «багато» [1, 14] – посо «т.с.» [2, 335], пульський «пиріг» [1, 14] – пундій «т.с.» [2, 336], слухто «вухо» [1, 14] – слухто «т.с.» [2, 339], тараньдий «горобець» [1, 15] – тарандий «т.с.» [2, 341], триховило «сито», «решето» [1, 15] – триховило «т.с.» [2, 342], икред «діл» [1, 16] – икред «т.с.» [2, 347] та багато ін.

Окрему групу становлять лексичні варіанти: барват «кожух» [1, 9] – ветник «т.с.» [2, 314], бікуцельники «поліція» [1, 10] – пінтури «т.с.» [2, 333], бурвінь «ячмінь» [1, 10] – крихтин «т.с.» [2, 325], гнойошник «гній» [1, 10] – восн'як «т.с.» [2, 315] голоу́чак «пиво» [1, 11] – сім'цо «т.с.» [2, 338], карабльи «сложка» [1, 12] – трепка «т.с.» [2, 342], куграчник «спірник» [1, 12] – куфренік «т.с.» [2, 326], лита «вовк» [1, 13] – лидус «т.с.» [2, 327], покусъморити «покуштувати» [1, 14] – потруїти «т.с.» [2, 335], порутник «бідний» [1, 14] – непосий «т.с.» [2, 331], стерегомник «сторож» [1, 15] – родшув «т.с.» [2, 337] та ін.

Приблизно 20 % описаної лексики становлять словотворчі відмінності. До них належать: бігурати «бігти» [1, 10] – бігунчики «т.с.» [2, 313], гарбат «гусак», гарбатка «гуска» [1, 10] – гербалник, гербалка «т.с.» [2, 316], йористъ «старість» [1, 11] – йорн'істъ «т.с.» [2, 320], капишили «казати» [1, 11] – капиовать «т.с.» [2, 320], киміль «шіч» [1, 12] – кимач «т.с.» [2, 321], кремез «часник» [1, 12] – кремесник «т.с.» [2, 324], матлан «тютюн» [1, 13] – матл'ун «т.с.», мотниха «скішка» [1, 13] – мотнищ'я «т.с.» /але й мотниха «т.с.»/ Дз 330/, омильяк «цукор» [1, 14] – омел'асник «т.с.» [2, 332], похвірти «подвір'я» [1, 14] – подхвірки [2, 334], степир «піч» [1, 15] – степурка «т.с.» /але й степ'игр «т.с.» – Дз 340/, хирута «рука» [1, 16] – хирка «т.с.» / Дз 344/ та ін.

До фонетичних відмінностей відносимо: артиха «горілка» [1, 9] – артика, гартика «т.с.» [2, 312], барлиджисти «орати» [1, 9] – барличити «т.с.» [2, 312], барлиджистик «плуг» [1, 9] – барличник «т.с.» [2, 312], бастый «батько» [1, 10] – башибий «т.с.» [2, 313] волот «кінь» [1, 10] – волат, волот «т.с.» [2, 315], гудлай «жид», гудлайка «жида́вка» [1, 11] – кудлай «т.с.», кудлайка «т.с.» [2, 325], делька «вода» [1, 11] – дайка «т.с.» [2, 316], кіто «яйце» [1, 12] – кіто «т.с.» [2, 323], климтур «німець» [1, 12] – кл'унтур, пл'унтур «т.с.» [2, 323, 333], красы́мний «червоний» [1, 12] – красимний [2, 324], тапко «ти» [1, 15] – тинко «т.с.» [2, 341], тиринь «сир» [1, 15] – тире́н', тирін' «т.с.» [2, 342] та ін. Деякі з цих назв з плинном часу отримали ще й нові відповідники: бѣба, гара «горілка» [2, 312, 316], вонтуп «плуг» [2, 315], гудзій «єврей», гудзійка «єврейка» [2, 316] та ін.

Можливо, на базі цього матеріалу можна зробити деякі припущення про розвиток семантики в українському арго лірників. Обсяг семантики лексем подільського і волинського арго різний. Як бачимо, переважна більшість їх набула додаткового значення протягом нашого століття. Зокрема, до цієї групи відносимо: андрус «брать», андруска «сестра» [1, 9] – андрус «брать», «син», андрусиха «сестра», «донька» [2, 312], жукл'їйка «склянка» [1, 11] – жукл'їйка «т.с.», «чарка горілки», «кузня» [2, 317], кидро «прядиво» [1, 12] –

кидро «т.с.», «коноплі», «ключчя» [2, 321], кльужити «лежати» [1, 12] – кл'ужити «т.с.», «бути бабієм, повією» [2, 323], козум «розум» [1, 12] – козум «т.с.», «мозок» [2, 324], лубунити съи «сваритись» [1, 13] – лобонитис'а «т.с.», «биться» [2, 327], похазник «господар» [1, 14] – похазник «т.с.», «сусід», «домовик» [2, 335], тагнити «нести» [1, 15] – тагонити «т.с.», «лізти», «виймати», «лити» [2, 341], хирани «люді» [1, 16] – хир'ани, хир'ані «т.с.», «гості» [2, 344] та ін.

У кількох назвах протягом останнього часу спостерігається звуження семантики. Пор. закаплонник «ключ», «замок» [1, 11] – закаплошник «замок» [2, 318], зйтати «просити», «говорити», «мовити» [1, 11] – зітати «просити» [2, 319], нахирник «палець», «перстень» [1, 13] – нахирник «перстень» [2, 331], пльінчити «мити», «єднати» [1, 14] – плінчити «з'єднувати, зв'язувати» [2, 333], ставер «Христос», «хрест» [1, 15] – ставер «хрест» [2, 340] та ін.

Семантика деяких назв характеризується повною відмінністю. Пор. митропіль «поле» [1, 13] – метропіл «земля» [2, 329] / для арго волинських лірників характерна ще назва микропі «поле» – [2, 330], псалка «риба» [1, 14] – псалка «пісня» [2, 336] (для риби у арго волинських лірників вживается назва пл'устирка [2, 336]).

Окремою групою хотілось би виділити кількісні числівники, які, в основному, характеризуються фонетичними варіантами. Пор.:

«два» – двін'я [1, 11] – дво'їн'а [2, 348],
«п'ять» – п'янджа [1, 14] – п'яніже, п'яніже, п'оніса [2, там же],
«шість» – шадра [1, 16] – шадра [2, там же],
«дев'ять» – дівира [1, 11] – дівера, діверн'а [2, там же],
«десять» – дыкуна [1, 11] – д'екуна, дз'екуна [2, там же],
«двадцять» – двін'я дыкуна [1, 11] – дво'їн'а д'екунув [2, там же].

Хоча трапляються і лексичні, варіанти:

«сім» – сымтиа [1, 15] – кімера, шамра [2, там же],
«всім» – вохкімира [1, 10] – дікамра, дво'їн'а, чисара [2, там же].

Отже, як свідчать наведені нами паралелі та співставлення лексики арго подільських та волинських лірників, їх словниковий склад характеризується значною кількістю спільніх рис. Але з іншого боку, їм притаманні й специфічні фонетичні, словотворчі, лексичні відмінності, які могли змінюватись з плином часу.

Література

1. Гнатюк В. Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звичаї і т.п. про лірників повіту Бучацького// Етнографічний збірник. – Львів, 1896. – Т.ІІ – С.1-71; словник див. с.9-17.
2. Дзендерівський Й. Арго волинських лірників// Й.Дзендерівський. Українське і слов'янське мовознавство. – Львів, 1996 – С.310-349.